

הראב"ד ורבי יצחק סגי נהור

בעל ההשגות ובנו אבי הקבלה, בית מדרש אחד בפושקירא שבו נפגשו אור הנגלה ואור הנסתר בעיירה קטנה בדרום צרפת, שהיהודים קראו לה "קריית יערים", ישב לפני כשמונה מאות וחמישים שנה רב אחד בבית מדרשו. ביום הוא היה ענק ההלכה של דורו, זה שהעז לעמוד מול ספרו של הרמב"ם ולכתוב עליו את השגותיו. ובליילה, בצנעה, הוא היה אחד מן החוליות של שלשלת סודית שמתחילה באלה הנביא. זה הראב"ד, רבי אברהם בן דוד מפושקירא, ובנו אחריו, רבי יצחק סגי נהור, שהמקובלים קראו לו "אבי הקבלה".

כשאנחנו לומדים היום ספירות, כשאנחנו מכוונים בתפילה, כשאנחנו פותחים את פירוש הרמב"ן על התורה "על דרך האמת", אנחנו שותים ממעיין שנפתח בבית הזה. אב ובן, בית מדרש אחד, ושני סוגים של אור: אור התורה הנגלית ואור התורה הנסתרת.

רב פעלים מקריית יערים

הראב"ד נולד בעיר נרבווא שבדרום צרפת, בסביבות שנת ד'תת"ף (1120). בצעירותו גר בעיר נים, ואחר כך התיישב בפושקירא, עיירה קטנה בחבל פרובאנס, ששמה היום וובר. שם הקים ישיבה, ושם ישב כל ימיו כרב וכראש ישיבה. ולכן נקרא גם "הראב"ד מקריית יערים", על שם הכינוי העברי של העיר.

הוא למד אצל גדולי פרובאנס: אצל רבי משולם מלוניל, ואצל רבי אברהם בן יצחק, אב בית הדין של נרבווא, בעל "ספר האשכול", שלימים נעשה גם חותנו. מכאן נולדו הכינויים שלו בספרים: "הראב"ד השלישי", ו"בעל ההשגות".

ויש לנו עדות נדירה, של אדם שעבר בעיר בימי חייו של הראב"ד וראה אותו בעיניו. הנוסע הגדול רבי בנימין מטודלה, שסייר בארצות רבות וכתב את מה שראה, הגיע לפושקירא ומצא שם קהילה קטנה של כארבעים יהודים. וכך כתב:

”ושם ישיבה גדולה על יד הרב הגדול ר' אברהם בר דוד ז"ל רב פעלים חכם גדול בתלמוד ובפסוק ובאים מרחוק אליו ללמוד תורה מפיו ומוצאים מנוחה בביתו והוא מלמד אותם ומי שאין לו להוציא הוא מוציא עליהם ממונו לכל צרכיהם והוא עשיר גדול”

מסעות בנימין מטודלה

תחשבו על התמונה הזאת. בחורים צעירים יוצאים מבתיהם, הולכים ימים רבים בדרכים, ומגיעים לעיירה קטנה. והרב הגדול, שכל העולם שומע לו, פותח להם את ביתו. נותן להם לאכול, נותן להם מקום לישון, ומי שאין לו כסף, הרב משלם בשבילו. ”ומוצאים מנוחה בביתו”. אני חושב שזה אחד המשפטים היפים ביותר שנכתבו על רב ותלמידיו. לפני הסודות ולפני ההשגות, היה כאן בית חם.

השגחה בימי צרה

לא כל ימיו עברו בשלווה. בסוף ספר ”שבט יהודה” מסופר ששר אחד במקום תפס את הראב”ד והכניס אותו לבית האסורים, בשנת ד'תתקל"ב (1172). ושנה אחר כך נפל השר הזה עצמו בשבי, במלחמה שניהל עם הרוזן של קרקשונה, והוגלה לקרקשונה, למקום שבו ישב אז הראב”ד. ומחבר ”שבט יהודה” רואה בזה השגחה פרטית: מי שהצר לצדיק, ראה הצדיק במפלתו.

ובאותן שנים של נדודים, כשיצא מעירו בגלל מלחמה, עבר הראב”ד דרך קרקשונה, ובני העיר ביקשו ממנו לשבת אצלם. כך מספר רבי מנחם המאירי, ושם, בעיר זרה, חיבר את ”הלכות לולב”. גם בימי הגלות הקטנה שלו, התורה לא פסקה מפיו.

בעל ההשגות

הראב”ד היה מבוגר מן הרמב”ם, וכשהגיע לידי ספר ”משנה תורה”, הוא קרא אותו בעיון גדול וכתב עליו את השגותיו. כל השגה פותחת במילים ”אמר אברהם”. ולפעמים הלשון שלו חריפה מאוד. רבים מגדולי הדורות הסבירו את החריפות הזאת בדרכים שונות. יש שאמרו שחשש שהלומדים יסתפקו בפסקים קצרים בלי מקורות,

ויעזבו את עמל הגמרא. ובשם רבי חיים מבריסק מובא שחריפות הלשון תלויה במידת ההתנגדות לדברים עצמם.

אבל מי שקורא את ההשגות בלב פתוח, מוצא בהן גם הערכה עמוקה. באחת מהן, בהלכות כלאים, כשהוא חולק בתוקף על הרמב"ם, הוא עוצר באמצע וכותב:

"לולא כי מלאכה גדולה עשה באסיפתו דברי הגמרא והירושלמי והתוספתא"

השגות הראב"ד, הלכות כלאים ו, ב

כלומר, גם בשעת המחלוקת, הוא מודה שהרמב"ם עשה מלאכה גדולה. זו מחלוקת לשם שמיים. ומה שיצא ממנה הוא ברכה לכל הדורות: עד היום, בכל דפוס של "משנה תורה", השגות הראב"ד מודפסות על הדף לצד דברי הרמב"ם. שני הגדולים לומדים יחד על דף אחד.

הסוד שבבית המדרש

ועכשיו אנחנו מגיעים אל הצד הנסתר. המקובלים, ובראשם רבי חיים ויטאל, מונים את הראב"ד בין אלה שזכו לגילוי אליהו, ושדרכם עברה חכמת הקבלה אל הדורות. ורבי מנחם רקנאטי, שחי כמה דורות אחריו, מתאר את השלשלת כולה, חוליה אחר חוליה:

"שהיה נגלה לו אליהו ז"ל כי נגלה לרבי דוד אב ב"ד ולמד לו חכמת הקבלה ומסרה לבנו הראב"ד וגם לו נגלה והוא מסרה לבנו ר' יצחק סגי נהור שלא ראה מעולם וגם לו נגלה והוא מסרה לבי' תלמידיו האחד ר' עזרא שפירש שיר השירים והאחד ר' עזריאל ואחריהן נמשכה להרמב"ן ז"ל"

פירוש הרקנאטי על התורה, פרשת נשא

אב, בן, נכד. ואחריהם התלמידים בגירונה, ואחריהם הרמב"ן. כך זרמה החכמה הזאת מבית לבית, מפה לאוזן.

ובספריו של הראב"ד עצמו יש כמה משפטים שמגלים טפח. בהלכות בית הבחירה, כשהוא מסביר דין קשה על קדושת המקדש וירושלים לעתיד לבוא, הוא כותב: "כך נגלה לי מסוד ה' ליראיו". ובהלכות לולב, על הדס שנקטם ראשו, הוא כותב:

"כבר הופיע רוח הקודש בבית מדרשנו מכמה שנים והעלינו שהוא פסול"

השגות הראב"ד, הלכות לולב ח, ה

היו מן המפרשים שרצו להבין את הלשונות האלה כדרך מליצה בלבד. אבל החיד"א כתב שגדולי המקובלים לא סברו כך, ושלפי רבי חיים ויטאל, "סוד ה' ליראיו" שבדברי הראב"ד פירושו שזכה לגילוי אליהו.

יש כאן משהו מרגש. הראב"ד לא כתב ספרי קבלה. הוא לא דרש סודות ברבים. הוא ישב ולמד הלכה, דף אחר דף, ופסק דינים על לולב ועל הדס. ודווקא שם, בתוך הלכה פשוטה של ארבעת המינים, הוא מגלה לנו שרוח הקודש שרתה בבית מדרשו. אצל הגדולים באמת, אין חומה בין הנגלה לנסתר. ההלכה עצמה היא מקום של גילוי.

הבן שלא ראה מעולם

לראב"ד היו בנים גדולים בתורה. האחד, רבי דוד, היה אביו של רבי אשר בעל "ספר היחוד". והשני היה רבי יצחק, שנולד עיוור. בלשון חז"ל קראו לו "סגי נהור", מלשון "מרובה באור", כינוי עדין ומכבד למי שאינו רואה. והכינוי הזה התברר כנבואה: מי שעניו לא ראו את אור העולם הזה, ראה את האור הגנוז.

רבי יצחק קיבל את חכמת הקבלה מאביו, ולפי המסורת גם מסבו. הוא חי בערך בין השנים ד'תתק"כ (1160) לד'תתקצ"ה (1235). בספרי המקובלים של ספרד בדורו הוא נקרא פשוט "החסיד", בלי שם, וכולם ידעו במי מדובר. ורבנו בחיי בן אשר, בפירושו לתורה, קורא לו בתואר שנשאר דבוק בו עד היום:

”ומזה היה רגיל הרב אבי הקבלה רבי יצחק בן הרב ז”ל לומר בתפלתו ”אלהי דוד ובונה

ירושלים”

רבנו בחיי, בראשית לב, י

רבנו בחיי מסביר שם שרבי יצחק הוסיף בתפילתו ”אלהי דוד”, כדי להזכיר את המרכבה בשלמותה: אברהם, יצחק, יעקב, ודוד המלך הרביעי. שימו לב לפרט הקטן הזה. מכל מה שהיה אפשר לספר על אבי הקבלה, מה שנשמר הוא איך התפלל.

מה ראה מי שלא ראה

על רבי יצחק סגי נהור נשמרו עדויות מופלאות. רבי מנחם רקנאטי מביא בפירושו לתורה, בפרשת כי תצא:

”וכבר העידו על החסיד רבינו יצחק ז”ל בן הרב ז”ל כי אף על פי שהיה סגי נהור היה מרגיש בהרגשת האויר והיה אומר זה חי וזה מת. גם כי היה גדול בתפלתו כרבי חנינא בן דוסא בענין החולים לפי זמנו”

פירוש הרקנאטי על התורה, פרשת כי תצא

רבי חנינא בן דוסא, בגמרא, היה מתפלל על החולים ויודע אם תפילתו נתקבלה. ורבי יצחק, בדורו, היה כמותו. הוא עמד ליד מיטת החולה, הרגיש באויר, וידע. ועוד מסופר בשם רבי מנחם רקנאטי, שהיה מכיר בפניו של אדם אם נשמתו נשמה חדשה, או נשמה שכבר באה לעולם בגלגול קודם.

אבל העדות היפה ביותר היא אולי שגם המתנות האלה לא הפכו אותו לאיש מנותק. הוא היה רב ומורה, ותלמידיו, רבי עזרא ורבי עזריאל מגירונה, היו חבריו של הרמב”ן. ובמכתב ששלח לרמב”ן ולרבנו יונה, הוא עסק בענייני קבלה ובצניעות הראויה לדברי הסוד. הוא ידע שהאור הזה יקר, וצריך לשמור עליו.

יש לי מחשבה על רבי יצחק. כל החיים הוא לא ראה פנים של אדם. לא את פני אביו, לא את פני תלמידיו. ובכל זאת, דווקא הוא ידע לראות את מה שאנחנו לא רואים: את הנשמה שבתוך האדם. הקב"ה לקח ממנו את המראה החיצוני, ונתן לו את הראייה הפנימית. ואולי זה סוד הכינוי "סגי נהור": מי שאין לו אור בעיניים, יכול להיות מלא אור בלב.

מה חידשו

הראב"ד ובנו לא היו הראשונים שידעו את סודות התורה. הם עצמם קיבלו אותם מרבותיהם. אבל בבית שלהם קיבלה החכמה הזאת צורה של תורה מסודרת, שאפשר ללמד אותה מרב לתלמיד. עד אז הסודות היו פזורים ומוסתרים. מכאן והלאה הייתה דרך.

◆ הספירות בתוך התפילה

אחד היסודות שנמסרו בחוג הזה הוא שהתפילה עצמה עולה בסדר הספירות. כשאדם אומר "אלהי אברהם", הוא מזכיר את מידת החסד; "אלהי יצחק", את מידת הגבורה; "אלהי יעקב", את מידת הרחמים. כך מבאר רבנו בחיי באותו מקום שבו הוא מביא את מנהגו של רבי יצחק. המילים של התפילה הן אותן מילים, אבל מאחוריהן נפתח עולם.

◆ הכוונה

מחוג פרובאנס יצא היסוד של כוונת הלב בתפילה ובמצוות, כדבר שיש לו סדר ודרך. לא רק לומר את המילים, אלא לדעת לאן הן הולכות. היסוד הזה הגיע לגירונה, לרמב"ן, ומשם לכל המקובלים אחריהם.

◆ אחדות הנגלה והנסתר

ואולי החידוש הגדול ביותר הוא הדוגמה האישית. הראב"ד היה מגדולי הפוסקים בכל הדורות, ובאותו זמן מקובל. הוא הראה שמי שרוצה להגיע אל הסוד, צריך קודם כל להיות בקי בהלכה, ירא שמיים, ומוסר נפשו על התורה.

הראב"ד חיבר ספרים רבים, וחלק גדול מהם אבד. ומרבי יצחק סגי נהור נשארו מעט כתבים, ורוב תורתו נמסרה בעל פה ונשמרה בספרי תלמידיו ובכתבי יד. אלה הספרים העיקריים:

שער ספר "בעלי הנפש" לראב"ד, דפוס ברלין ה'תקכ"ב (1762)

השגות הראב"ד

ההשגות על משנה תורה לרמב"ם

חיבורו המפורסם ביותר. כל השגה פותחת במילים "אמר אברהם". עד היום הן מודפסות בכל מהדורה של "משנה תורה", ואין לומד ברמב"ם שאינו לומד גם את הראב"ד.

בעלי הנפש

הלכות טהרת המשפחה וקדושת הבית

ספר בן שבעה שערים. ששת הראשונים עוסקים בהלכות טהרה, והשער השביעי, "שער הקדושה", עוסק בקדושה שבין איש לאשתו. הראשונים כולם, מן הרמב"ן ועד "הבית יוסף", הסתמכו עליו.

פירוש על התלמוד

רובו אבד, ומעט נשאר

הראב"ד פירש מסכתות רבות, אבל נשארו בידינו רק הפירושים על בבא קמא, עבודה זרה וקנינים. רבי מנחם המאירי קרא לו "גדולי המפרשים".

פירוש על תורת כהנים

מדרש ההלכה על ספר ויקרא

פירוש על הספרא, מדרש ההלכה של חז"ל על ספר ויקרא, שבו פתח את דברי התנאים בבקיות ובעומק.

תמים דעים

תשובות ופסקים

אוסף של תשובות, פסקים והשגות, שמראה את הראב"ד כרב של קהילה, משיב לשואלים מכל הארצות. ועוד חיבורים קטנים, כמו "הלכות לולב" ו"איסור משהו".

כתוב שם

בהגנה על הרי"ף

הראב"ד ראה ברי"ף את רבו הגדול וכינה אותו "הרב". בספר הזה הוא מגן על דבריו מפני השגות בעל המאור.

כתבי רבי יצחק סגי נהור

מה שנשאר מתורת אבי הקבלה

מיוחס לו פירוש לספר יצירה, ונשמרו ממנו מכתב לרמב"ן ולרבנו יונה בענייני קבלה, וקונטרס על סוד הדלקת נרות חנוכה. ביאורו למעשה בראשית מובא בספרי המקובלים הראשונים, ורוב כתביו עדיין בכתבי יד.

בעלי הנפש: אהבה בבית

יש בהקדמה לספר "בעלי הנפש" דברים שכל זוג צריך לשמוע. הראב"ד מסביר שם למה נבראה האישה מן האדם עצמו, ולא מן האדמה כמו שאר בעלי החיים. כדי שיהיו אחד, קשורים זה לזה כאיברים של גוף אחד. ומכאן הוא לומד:

"ראוי האדם לאהוב אשתו כגופו ולכבדה יותר מגופו ולרחם עליה ולשמרה כאשר ישמור אדם

אחד מאבריו"

בעלי הנפש, הקדמה

והוא גם מסביר את שם הספר: "בעלי הנפש" הם הצדיקים, "כי הם בעלים בנפשותם ואדונים בתאותם". מי שמושל ברצונותיו, ולא נגרר אחריהם, הוא שזוכה לבית של קדושה.

זה הראב"ד. הגאון החר"ף של ההשגות, המקובל שזכה לרוח הקודש, כותב בעדינות כזאת על אהבה ועל כבוד בין איש לאשתו.

הסתלקותו

הראב"ד נסתלק בכ"ו בכסלו ד'תתקנ"ט (1198), ונקבר בבית הקברות היהודי העתיק של פושקירא. היום המקום הוא חורשה שקטה של עצים גבוהים, ובתוכה הוצבה מצבת זיכרון בעברית ובצרפתית: "ציון הראב"ד". על המצבה נחרתו גם שמו של בנו רבי יצחק סגי נהור, ושמות תלמידיו רבי עזריאל ורבי עזרא, שמהם עברה הקבלה אל הרמב"ן.

”ציון הרב”ד”: מצבת הזיכרון במקום בית הקברות היהודי העתיק של פושקירא, וובר

ויש ביום ההילולא שלו משהו שנוגע ללב. כ”ו בכסלו הוא היום השני של חנוכה. הצדיק שהאיר את בית המדרש שלו באור הנסתר, נסתלק בימים שבהם עם ישראל מדליק נרות ומוסיף אור מיום ליום. ובנו, אבי הקבלה, השאיר אחריו קונטרס על סוד הדלקת נרות חנוכה.

על מקום קבורתו ועל יום פטירתו של רבי יצחק סגי נהור אין בידינו ידיעה ברורה. אבל שמו נחרת ליד שם אביו, וכך הם נזכרים יחד, אב ובן, במקום שבו התחיל האור.

מה הם משאירים לנו

הרב”ד מלמד אותנו שהדרך אל הסוד עוברת דרך ההלכה. הוא לא דילג על שום דף, לא על דיני לולב ולא על דיני כלאים. ודווקא מתוך העמל הזה, נפתחו לו שערי רוח הקודש.

הוא מלמד אותנו מה זה בית של תורה: בית שבו בחורים מרחוק ”מוצאים מנוחה”, שבו אף אחד לא נשאר רעב בגלל שאין לו כסף. ומלמד אותנו לחלוק בתוקף, ובאותו זמן לכבד: ”מלאכה גדולה עשה”.

ורבי יצחק סגי נהור מלמד אותנו שאפשר לא לראות, ובכל זאת לראות הכל. שמה שחסר לאדם בגוף, הקב”ה יכול למלא באור של נשמה. ושהתפילה היא המקום שבו מתחברים כל העולמות, ”אלהי דוד ובונה ירושלים”.

כל מי שלומד היום קבלה, יודע או לא יודע, עומד על הכתפיים שלהם.

זכותם של הראב"ד הקדוש ובנו רבי יצחק סגי נהור, אבי הקבלה, תגן עלינו ועל כל עם ישראל, ויאיר עלינו האור הגנוז, ונזכה לראות בבניין ירושלים, במהרה בימינו, אמן.

מקורות

השגות הראב"ד על משנה תורה (הלכות כלאים ו, ב; הלכות לולב ח, ה; הלכות בית הבחירה ו, יד); בעלי הנפש, הקדמה; מסעות בנימין מטודלה (פושקירא); שבט יהודה; רבי מנחם המאירי, מגן אבות ובית הבחירה; פירוש הרקנאטי על התורה, פרשת נשא ופרשת כי תצא; רבנו בחיי על התורה, בראשית לב, י; חיד"א, שם הגדולים.

קרדיט תמונות: מקום בית הקברות היהודי העתיק של פושקירא ומצבת "ציון הראב"ד", צילומים: Street isaac, CC BY-SA 4.0, דרך Wikimedia Commons. שער ספר בעלי הנפש, דפוס ברלין ה'תקכ"ב: נחלת הכלל (Public domain), דרך Wikimedia Commons.

המימד הנוסף • הרב יוסף ביטון שליט"א

050-590-1349 • ravbiton.com • לפניה מכובדת ולשותפות בהפצת תורת הקבלה